

CRKVA SV. EUFEMIJE U ROVINJU - IZMEĐU PROJEKTA I IZGRADNJE

Vladimir Marković

UDK 726.54.034.7 (497.5 Rovinj) »17«

Izvorni znanstveni rad

Vladimir Marković

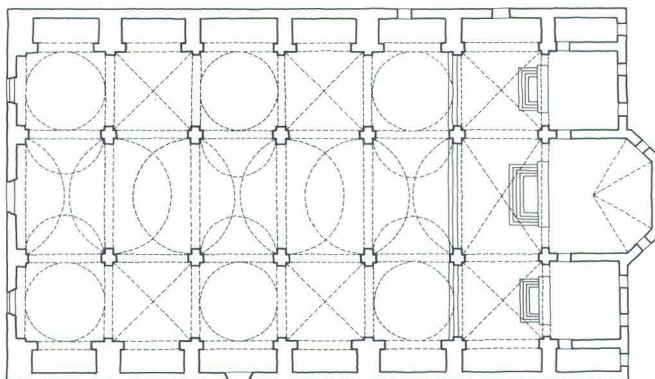
Filozofski fakultet u Zagrebu

U tekstu se raspravlja o Dozzievom projektu za crkvu sv. Eufemije u Rovinju te o promjenama koje su uslijedile u toku izgradnje (1725-1736). Predložak za promjene bila je neposredno prije dovršena katedrala u Udinama. Isti način trobrodnog rješenja s posredno osvijetljenim srednjim brodom imaju i katedrale u Kopru (1738) i Cividaleu (1766), pa rovinjska crkva sv. Eufemije pripada skupini reprezentativnih građevina sjeveroistočnog Jadrana koje nastavljaju sjevernjački tip trobrodne crkvene dvorane.

Podaci o izgradnji župne crkve sv. Eufemije u Rovinju odavno su poznati. Već 1849. godine objavljeni su u novinama L'Istria, a 1888. opširno ih iznosi B. Benussi u knjizi »Storia documentata di Rovigno.«¹ Po tim podacima građani su Rovinja 1720. godine odlučili podići novu župnu crkvu. Odbor za izgradnju crkve je 1724. godine izradu projekta povjerio venecijanskom arhitektu Giovanniu Scalfarottu (1690 - 1764). Scalfarotto je u to vrijeme već započeo u Veneciji izgradnju crkve S. Simeone e Giuda (S. Simeon piccolo, 1718 - 1738), jednu od najznačajnijih građevina klasicizma 18. stoljeća, kojom na osoban način aktualizira arhitektonske norme antike, ostvarene rimskim Pantheonom. Projektirajući crkvu za Rovinj, grad na susjednoj obali Jadrana, predložio je rješenje koje Rovinjani nisu prihvatili. Crkva naime - kako navodi Benussi - »nije imala tri broda, njezina apsida se trebala nalaziti do ulice sv. Tome blizu zvonika, pa je ona sezala do crkvice sv. Josipa, koju je stoga trebalo porušiti.

¹ U novinama L'Istria (god. IV, 1849) P. Kandler je objavio rukopis Antonia Angelinia (umro 1808) pod naslovom »Alcuni cenni sopra S. Eufemia di Calcedonia, la chiesa parrocchiale di Rovigno e questa città«. Angeliniev rodak i imenjak, Antonio Angelini (1798 - 1863) u rukopisu »Compendio di alcune cronache di Rovigno« također se bavi poviješću izgradnje i uređenja Sv. Eufemije. Njegov rukopis su objavili G. Radossi i A. Pauletich u Atti - Centro di Ricerche storiche - Rovigno, vol. VI, 1975 - 1976, Trieste, pp. 278-361 i u vol. VII, 1976 - 1977, pp. 211-424. Benussieva knjiga objavljena je u Trstu.

Štoviše, glavno pročelje je bilo okrenuto prema školju sv. Katarine, pa su građani bili vrlo nezadovoljni i prosvjedovali su želeći novu crkvu sa tri broda kao što je to imala prethodna.² Scalfarottovu nakanu da zajedno sa starom župnom crkvom ukloni i nedugo prije izgrađenu apsidu - nastavlja dalje Benussi - nisu prihvatili bratimi škole sv. Sakramenta, »jer su je desetak godina prije sami dali izraditi, ne uz male troškove; isto tako Scalfarottov projekt su odbili obitelj Caenazzo zbog rušenja crkvice sv. Josipa o kojoj su brinuli kao i presvijetli biskup porečki, zbog uklanjanja dijela kanoničke kuće, koja je bila u posjedu biskupije. Scalfarotto je, usprkos svima, uporno zahtijevao spomenuta rušenja zbog svojeg projekta, pa je odbor za izgradnju crkve, okupivši se 13. travnja 1724. u zgradi komune, odlučio dodijeliti arhitektu za put i projekt 80 dukata od 6 lira i 4 dukata od po liru i osloboditi ga svake obaveze. Potom su pozvali, također iz Venecije, arhitekta Giovannia Dozzia i povjerali mu izradu projekta koji će zadovoljiti želje i zahtjeve građana i bratima škole sv. Sakramenta. Dozzi je znao sve dobro usuglasiti, premda ponešto na štetu arhitektonskih pravila, pa je njegov projekt polučio opće priznanje. Zbog želje da se sačuva srednja apside, morao je smanjiti visinu srednjeg broda...«³

Rovinj, Sv. Eufemija, tlocrt (skica)

Kamen temeljac crkve položen je 8. svibnja 1725. godine. Gradnja je brzo napredovala. Porečki biskup Grassi je 16. svibnja 1728. posvetio sve tri apside, 1734. porečki vikar je posvetio bočni brod, a 1736. godine bila su posvećena druga dva broda. Benussi potom opisuje opremanje crkve oltarima i namještajem, navodeći imena majstora koji su u tim radovima sudjelovali.

² B. Benussi, navedeno djelo, p. 261.

³ B. Benussi, navedeno djelo, pp. 261-262.

Organizacija apside posljedica je nekoliko građevnih intervencija. Dva donja šiljata završena prozora, skošeno zasječenih kamenih okvira raniji su od njezine izgradnje koju su poduzeli bratimi sv. Sakramenta, prema Benussievom saopćenju, početkom 18. stoljeća. Polukružni, palladijevski prozor postavljen visoko u zaključnom zidu apside iz razdoblja je izgradnje Dozzievih brodova, jer i kapele i druge dvije apside imaju prozore istog oblika.

Rovinj, Sv. Eufemija, glavni brod, pogled prema ulazu

Benussiev opis crkve sv. Eufemije nije važan samo stoga što donosi imena sudionika i datume početka gradnje i dovršenja pojedinih njezinih dijelova. Za tumačenja njezine arhitekture također su korisne napomene o promjenama koje su uslijedile tokom izgradnje crkve. Ali prije nego što pokušamo protumačiti što se krije iza Benussievog pomalo zagonetnog zaključka da je Dozzi morao učiniti ustupke »ponešto na štetu arhitektonskih pravila«, opišimo ukratko izgled crkve. Crkva je trobrodna građevina s nizom kapela uz bočne brodove. Srednji brod nije toliko viši od bočnih da bi crkva mogla biti bazilikalno osvijetljena, nego je rasvijeta njezine unutrašnjosti svedena samo na prozore kapela. Brodovi su dugi šest travaja. U glavnom se brodu izmjenjuju travaji nadsvodeni bačvastim svodom i češkom kapom, a u bočnima, križnim svodom i tako stiješnjem kupolastim, da je zapravo na sferne trokute položena mala stropna površina. Izmjenom se svodnih oblika - osobito u glavnom brodu bačvastog i češkog, dakle kupolastog - pokazuju srodnosti sa shemom koja proizlazi iz venecijanske bizantsko-romaničke crkvene građevine. Spomenuta shema koristila se u 11. i 12. stoljeću u gradnji župnih crkava grada Venecije. Njihova je osnova grčki

Rovinj, Sv. Eufemija, bočni brod, pogled prema apsidi

križ upisan u pravokutnik s kupolama na križištu i u uglovima između krakova grčkog križa. Umnožena, ona se ponavlja i u crkvi S. Marco, zaštitnika grada. U renesansni isti tlocrtni oblik - već u 16. stoljeću nazvan »la forma della cuba di mezzo di San Marco«⁴ - ponovno u venecijansku arhitekturu uvodi Mauro Codussi crkvom S. Giovanni Crisostomo.⁵ Odmah potom Giorgio Spavento, 1506. godine, u rješenju crkve S. Salvatore umnaža »cuba di S. Marco« u dužinu od šest traveja, jednako kao i kod S. Marca. Izduženi oblik crkve umnažanjem takvog »cuba« obnavljaju venetski arhitekti 18. stoljeća Domenico Rossi na

⁴ *F. Sansovino*, *Venetia citta nobilissima*, Venecija 1581, pp. 48,75.

⁵ *W. Timofiewitsch*, *Genesi e struttura della chiesa del Rinascimento Veneziano*, *Bollettino del Centro Internazionale di Studi di Architettura »Andrea Palladio«* VI, parte II, 1964, Vicenza, pp. 271-281; *R. Lieberman*, *Venetian Church Architecture around 1500*, *Bollettino...* »Andrea Palladio«, XIII, 1971, Vicenza, pp. 35-48.

Udine, Duomo, glavni i bočni oltar

primjer, gradeći Duomo u San Daniele del Friuli (1700-1725) ili Francesco Maria Preti u projektu Duoma u Trevisu (1742 - 1755)⁶

Crkva sv. Eufemije razlikuje se od spomenutih primjera. U njih se, naime pravilno izmjenjuju ne samo svodni oblici nego i veličine traveja, ovisno o tome je li njihov svod kupolastog ili bačvastog (u pojedinim crkvama križnog) oblika. U rovinjskoj Sv. Eufemiji veličine su traveja ujednačene pa nije mogla biti osobito naglašena ritmička izmjena njihovih visina. Ako prihvatimo Benussiev podatak da je Dozzi morao sniziti visinu srednjeg broda, znači da je smanjio i razlike u visinama traveja i dokinuo neposredno osvjetljenje glavnog broda, provedeno prozorima probijenim u zoni njegovih svodova. Ali neovisno o

⁶ Rossi je projektirao pročelje crkve, ali se smatra da je imao udjela i u uređenju njezine unutrašnjosti. (Vidi A. Rizzi, *Il Settecento - Storia d'Arte in Friuli, Udine, 1967*, p. 14.) Za Pretiev projekt katedrale u Trevisu vidi L. Puppi i drugi, *Francesco Maria Preti Architetto e Teoretico, Castelfranco 1990*, pp. 172, 203-206.

podacima koje iznosi Benussi, na samoj građevini crkve prepoznaju se preinake koje su uslijedile tijekom same izgradnje crkve. Kosine krovništva iznad bočnih brodova prekinute su poprečno postavljenim dvovodnim krovčićima, koji natkrivaju, gledajući od ulaza u crkvu, treći i šesti travej zajedno s njihovim kapelama. Na obje bočne fasade trokutni zabati krovčića prekidaju strehu i iznad nje se izdižu. Takve krovčiće, zabatima naglašene na bočnim fasadama, nalazimo u venecijanskoj arhitekturi, na primjer kod crkve S. Maria del Giglio (oko 1660). S obje strane njezina broda po tri su kapele. Srednje su znatno više i šire te je u njihovoj zoni tijelo crkve jednako oblikovano kao i kod rovinjske sv. Eufemije.⁷ Da su i u Rovinju spomenuta poprečno položena mala dvovodna krovništva trebala u bočnim brodovima natkrivati prostorne dijelove prostranije od ostalih, pokazuje na južnoj bočnoj fasadi crkve okomiti prekid u građi zida. Isprva to je bio brid ugla kapele građen kamenim klesancima, ali odmah je, u tijeku izgradnje crkve, ugao zapunjen i zid se nastavlja u istoj ravnini cijelom fasadnom dužinom. Moglo bi se, dakle, zaključiti da je Dozzi projektom za Sv. Eufemiju predlagao kapele samo uz pojedine traveje bočnih brodova. U tom slučaju drugačije je bila riješena i rasvjeta crkvene unutrašnjosti: prozorski otvori neposredno su osvjetljavali traveje uz koje nema kapela. Ako prihvatimo Benussiev navod o sniženju glavnog broda na zahtjev Rovinjana, onda je po Dozzievu projektu vjerojatno i glavni brod imao vlastite prozorske otvore probijene u svodnoj zoni. Tijekom izgradnje crkve desile su se i promjene u upotrebi građevnih materijala. Ne mislimo pri tome na vrsno klesane renesansne pilastre s prethodne župne crkve, ugrađene u okvire otvora novoizrađenih kapela, niti na to da je u glavnoj, ranije građenoj apsidi razdjelni vijenac između zida i svoda, koji se nastavlja iz netom podignutoga glavnog broda, oblikovan žbukom umjesto kamenom. Želimo upozoriti na pojasnice koje odvajaju traveje, jer se one razlikuju po svojoj građi na ovaj način: kamene pojasnice odjeljuju glavni od bočnih brodova i obrubljuju svodove posljednjeg, šestog traveja u sva tri broda. Pojasnice između ostalih traveja u brodovima oblikovane su žbukom. Tijekom izgradnje crkve provedene su uštede u količini i vrsnoći građevnog materijala kada se on nije strogo utilitarno koristio: smanjena je visina prostora i korištena je žbuka umjesto kamena. Ali istodobno je (vjerojatno) povećana korisna površina crkve, prigradnjom većeg broja kapela.

Rovinjani nisu zahtijevali izmjene u Dozzievom projektu samo zbog štedljivosti i svojih lokalnom tradicijom određenih želja. Njihovo traženje da crkva bude trobrodna bilo je također potaknuto upravo dovršenom pregradnjom Duoma u Udinama. Na zahtjev najbogatije venecijanske obitelji, obitelji Manin, Domenico Rossi (1678-1742) započeo je godine 1706/7. pregradnja gotičkog Duoma i ponovio je tri broda, priključivši im bočno kapele. Odnos visina brodova tako je odmjerio da je glavni brod crkve, kao i u Rovinju, također samo posredno osvjetljen. Ali veza između rovinjske Sv. Eufemije i Duoma u Udinama osobito je izražena u rješenju svetišnog dijela. Sva tri oltara, i bočni i glavni, postavljeni su u posljednje traveje brodova. Ti su traveji u obje crkve odvojeni od ostalih. Povišeni su za nekoliko stuba, pa zajednički čine jedan

⁷ U organizaciji unutrašnjeg prostora crkve također se prepoznaju razlike između krovčićima natkritih i ostalih kapela. Prve su širim lukom povezane s brodom uz koji se nalaze, i uglovi zaključnog zida pojačani su im pilastrima.

Rovinj, Sv. Eufemija, glavni i bočni oltari

svetišni prostor iste širine kao što je cijela trobrodna unutrašnjost crkve. U udinskom Duomu svetište uključuje spomenike obitelji Manin, postavljene uz oba bočna zida i ispred klupe u kojima su članovi iste obitelji prisustvovali crkvenim obredima, odvojeni od ostalih vjernika. Bogata štuko-dekoracija naglašava izdvojeno značenje svetišta i prostora koji pripada Maninima.

Prostorna objedinjenost srednjeg i bočnih dijelova svetišta u udinskom Duomu uvjetovana je osobitom njihovom namjenom. U Rovinju je provedena ista organizacija premda su izostali uzroci takva rješenja.

Trobrodna organizacija crkava s posredno osvijetljenim srednjim brodom ponavlja se i poslije u 18. stoljeću na prostoru sjevernog Jadrana. I Giorgio Massari (1687 - 1766) prilikom pregradnje katedrale u Kopru (1738) također je zadržao trobrodnu organizaciju i rasvijetlio prostor samo kroz bočne brodove, a jednako je postupio i u svojem posljednjem projektu, projektu obnove Duoma u Cividaleu (1766). Njegov projekt nije promijenio ni Bernardino Maccaruzzi kojemu su građani Cividalea, nakon Massarieve smrti, povjerali izvođenje radova. Navedene crkve 18. stoljeća, nalaze se u međusobno nedalekim gradovima -

Udinama Cividaleu, Kopru i Rovinju - i njihova trobrodnost i isti način rasvjete nije slučajna podudarnost. Takav je način rasvjete, naime, karakterističan za kasnogotičke, ali i kasnije sjevernjačke trobrodne crkve dvoranskog tipa.⁸

Crkva sv. Eufemije proširuje panoramu arhitektonskih problema Settecenta na sjevernom Jadranu i znači punu afirmaciju novih arhitektonskih shvaćanja na njegovom hrvatskom dijelu. Novi se koncept arhitekture očituje u izmjeni prostornih oblika ostvarenoj ritmom traveja, sustavno provedenoj plastičkoj raščelambi nosača i zidnih površina, upotrebom ujednačenog i strogog, ali bogatog rječnika i sintakse arhitektonskih elemenata - stupaca, pilastara, gređa i vijenaca, štukom oblikovanih polja na svim svodnim površinama. Arhitektura Sv. Eufemije sadrži prijašnje građevne dijelove, »sjećanja« na prethodna stilska razdoblja, ali uključuje i arhitektonske ideje 18. stoljeća, ostvarene katedralnim građevinama u gradovima značajnijim od Rovinja, pa je ona spomenik koji nastaje u susretu između reprezentativnih primjera suvremene arhitektonske prakse na sjevernom Jadranu i arhitektonske kulture njezinih rovinjskih naručitelja.

⁸ Za usporedbu može poslužiti trobrodna crkva S. Domenica u Bologni. Pregrađujući je 1727. godine, C. F. Dotti je u srednjem brodu traveje naizmjenično nadsvodio bačvastim i češkim svodovima. Na nacrtu njegova suvremenika arhitekta A. Torreggiana, koji prikazuje presjek crkve, bačvasto nadsvodeni traveji nemaju prozora premda u izgrađenoj crkvi prozore u zoni svoda imaju svi traveji srednjeg broda. (Za Torreggianiev nacrt vidi *A. M. Matteucci*, Carlo Francesco Dotti e l'architettura bolognese del Settecento, Bologna, 1969, sl. 50).

LA CHIESA DI S. EUFEMIA A ROVINJ TRA IL PROGETTO E LA COSTRUZIONE

Vladimir Marković

I dati sulla costruzione della chiesa di S. Eufemia a Rovinj (Rovinj) (1725-1736) sono stati pubblicati già nel XIX secolo. I Rovignani nel 1724 affidarono la progettazione della chiesa all'architetto veneziano Giovanni Scalfarotto, ma non la approvarono. L'anno successivo invitarono, sempre da Venezia, Giovanni Dozzi. Dozzi su richiesta dei committenti fece costruire una chiesa a tre navate. L'interno della chiesa è illuminato dalle cappelle situate lungo le navate laterali. L'illuminazione indiretta della navata principale e le cappelle lungo le navi laterali dimostrano che tale soluzione si ispirò al Duomo di Udine (1707-1725), ultimato poco prima, ad opera dell'architetto D. Rossi. La corrispondenza è particolarmente accentuata nella soluzione del presbiterio. In entrambe le chiese tutti e tre gli altari, il maggiore e quelli laterali, si trovano nelle ultime campate delle navate. Queste campate sono separate dalle altre. Sono sopraelevate da alcuni gradini e formano insieme lo spazio presbiteriale.

L'organizzazione a tre navi con la navata centrale illuminata indirettamente si ripete più tardi, nel XVIII secolo, nell'area dell'Adriatico settentrionale, nella cattedrale di Capodistria (1738) e nel Duomo di Cividale (1766). Entrambi i progetti sono di G. Massari. Le chiese citate sorgono in città lontane tra loro - Udine, Cividale, Capodistria e Rovigno - e la loro soluzione a tre navate e l'illuminazione non sono una coincidenza casuale. Essa è caratteristica, infatti, delle chiese tardogotiche, ma anche di quelle nordiche più tarde, del tipo ad aula.

Le fonti sulla costruzione della chiesa di Rovigno riportano che Dozzi, su richiesta dei Rovignani, diminuì l'altezza della navata principale per adattarla al formato dell'abside centrale, che apparteneva alla precedente chiesa parrocchiale. Dalla struttura dei muri esterni della chiesa è visibile che il Dozzi nel corso della sua costruzione aumentò il numero delle cappelle, aggiungendole lungo tutte le campate delle navate laterali. Dozzi, dunque, modificò il suo progetto. In base al regolare alternarsi delle volte nelle navate della chiesa, per lo più del tipo a botte e tipo boenio sembra che mirasse ad una soluzione con la quale riprendeva il tipo veneziano tradizionale di edificio, che si basa sulla moltiplicazione del »cubo di mezzo di S. Marco«. Questo tipo era tornato nuovamente in uso nell'architettura veneta del XVIII secolo (il progetto del Preti per il Duomo di Treviso, il Duomo di San Daniele del Friuli).